

УДК 341

Л.Л. ШИБАЄВА, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Ключові слова: інтелектуальна власність, право інтелектуальної власності, авторське право

Проблеми охорони інтелектуальної власності у даний час є одними з пріоритетних у галузі вдосконалення законодавчої бази будь-якої сучасної держави. Однією з головних цілей правової охорони авторських прав є сприяння поширенню відповідних науково-технічних винаходів і відкриттів у всьому світі. Законодавство з авторського права є важливою ланкою у політиці будь-якої держави, спрямованій на захист національних інтересів.

Авторським правом ще в СРСР, а пізніше в незалежній Україні займалося і займається значне число вчених. Відомим фахівцем в галузі авторського права, є Е.П. Гаврилов. В галузі міжнародного авторського права істотні дослідження здійснені М.М. Богуславським, який детально проаналізував сучасний стан даної проблеми у світі та дав конкретні рекомендації для законодавців у своїх монографіях. Одним із останніх досліджень в галузі охорони авторських прав є навчальний посібник В.І. Торкатюка «Авторське право», в якому систематизовані останні досягнення в галузі авторського права, надана докладна характеристика українського законодавства в цій сфері, вказані прогалини та недоліки, а також можливості щодо їхнього усунення. Відомими авторами-фахівцями в галузі є М.В. Гордон, В.І. Серебровський, С.А. Чернишова, В.А. Дозорцев, М.Н. Ковалів, Ю.Г. Матвеев та ін.

Метою роботи є дослідження актуальних питань правового захисту об'єктів інтелекту-

альної власності. Новизна статті полягає в виявленні проблематики та пропозиції впровадження в законодавство вже відпрацьованих на практиці, з урахуванням прогалин в законодавстві, норм з регулювання правовідносин в цій сфері.

Зазначимо, що важливість питань охорони інтелектуальної власності обумовлена випереджаючим розвитком новітніх технологій на сучасному етапі наукового та технічного розвитку постіндустріального суспільства. Саме новітні технології, давно вже перетворилися на головну рушійну силу науково-технічного прогресу, хоча при цьому й виникають специфічні проблеми, пов'язані з порушенням авторських прав та потребою захисту інтелектуальної власності.

Ідея охорони авторського права почала з'являтися з поширенням літературних творів за допомогою механічних процесів замість переписування. Підприємці, які займалися друкарською справою, інвестували значні суми у закупівлю паперу, виготовлення друкарських верстатів, а також на наймання робочої сили, що передбачало авансування коштів, які протягом певного часу мали бути відшкодовані відповідними надходженнями. У такій ситуації без будь-якої форми охорони від конкуренції шляхом продажу позазаконних копій інвестування коштів у друкарську справу було ризикованим та небезпечним бізнесом. Підприємці посилювали тиск на владу з метою забезпечення певної форми охорони їхніх прав, й, насамперед, їхніх матеріальних прав. Така охорона почала з'являтися у вигляді привілеїв, що надавалися владою.

Наприкінці XVII століття система привілеїв, тобто надання монопольних прав королівською владою, вже почала піддаватися критиці, в першу чергу з боку авторів, які все більш голосно почали заявляти про свої права. В Англії це призвело до того, що у 1709 році під час правління королеви Анни з'явився так званий Статут Анни, визнаний першим відомим у світі положенням про авторське право. Головною метою Статуту стало забезпечення за автором книги виключно-

го права на друкування та публікацію її протягом 14 років з дати першої її публікації, яке він міг продавати, й зазвичай продавав книгопродавцю. Закон також передбачав, що наприкінці цього першого терміну в 14 років починався другий термін охорони, яка знову таки надавалася автору, якщо він був живий. Відносно книг, вже надрукованих на момент прийняття Статуту, був передбачений єдиний термін – 21 рік.

У XVIII столітті мали місце тривалі суперечки та судові розгляди відносно авторського права відповідно до загального права та авторського права згідно зі Статутом Анни. Остаточне рішення було вироблене Палатою лордів у 1774 році, згідно з яким за загальним правом автор мав виключне право на друкування та публікацію своїх книг, але як тільки книга була опублікована, права на неї регулювалися виключно Статутом. Це регулювання неопублікованих творів на підставі загального права лишалося чинним до прийняття Закону про авторське право у 1911 році, який зазначене регулювання скасував.

У Франції еволюція від системи привілеїв до системи авторського права була частиною загальних змін у житті цієї країни, викликаних Великою французькою революцією, яка скасувала привілеї всіх видів, в тому числі привілеї видавників. У 1791 та у 1793 роках Конституційна асамблея Франції схвалила два декрети, які заклали підвалини французької системи авторського права. Декретом 1791 року забезпечувалося право автора на публічне виконання протягом всього його життя, а також протягом 5 років після його смерті на користь його спадкоємців та осіб, яким було передано це право. Декретом 1793 року автору надавалося виключне право відтворення його творів протягом його життя, а також 10 років після його смерті на користь його спадкоємців та правонаступників [1]

В Англії та у Франції авторські права тривалий час розглядалися по суті як права власності, які просто забезпечували автору або його спадкоємцю майнову цінність твору, який охоронявся.

Подальшим кроком у розвитку системи сучасного авторського права стала поява у Німеччині філософських концепцій, розроблених такими філософами, як Кант, які бачили в авторському праві не просто форму власності, що забезпечувала автору певні матеріальні вигоди. Ця концепція суттєво вплинула на розвиток авторського права у континентальній Європі.

Стосовно Сполучених Штатів Америки, слід зазначити, що до 1976 року, коли був прийнятий діючий на даний час Закон США про авторське право, авторське право у Сполучених Штатах значною мірою базувалося на перших положеннях англійського Статуту Анни. Перший федеральний американський закон, прийнятий у 1790 році, передбачав охорону книг, карт та морських карт терміном на 14 років з дати першої публікації, який міг бути подовжений на наступний термін, якщо автор залишався живим після закінчення першого терміну, при умові дотримання суворих вимог реєстрації та депонування. Ці риси збереглися у праві США до 1976 року, коли був прийнятий чинний до цього часу Закон, який змінив термін охорони на час життя автора плюс 50 років, чим привів його у відповідність практично з усіма країнами, де діє авторське право. Закон 1976 року зберіг вимоги щодо реєстрації та депонування, які мають джерелом свого походження Статут Анни 1709 року [2].

Як ми бачимо, в світі історично склалися дві основні правові системи відносно авторського права та інтелектуальної власності. Сутність концептуальних розбіжностей між системами загального права (англо-саксонська модель) та цивільного права (континентальна європейська модель) полягає в наступному: країни загального права (Велика Британія, США) розглядають авторське право фактично як форму власності, яка може бути створена автором фізичною або юридичною особою і яка, після створення, може використовуватися комерційним способом так само, як будь-яка інша форма власності. У країнах цивільного права (більшість країн Європи)

авторське право також розглядається як таке, що має риси «власності», закон охороняє майновий зміст цієї власності, але, має місце додатковий вимір прав автора, тобто філософська, інтелектуальна концепція того, що твір автора є висловленням його особистості, яке через концепцію загальної справедливості вимагає охорони так само, як й майновий потенціал твору.

Отже, в основі своїй англо-саксонська система – економічна, а європейська доктрина «права автора» за своїм походженням – культурна.

В іноземній літературі термін «авторське право» («copyright», «urheberrecht» та ін.), як правило, має два значення:

1) інститут цивільного права, який являє собою сукупність правових норм, що регулюють порядок створення і використання творів літератури, науки і мистецтва;

2) суб'єктивне право, що належить відносно конкретного твору якій-небудь особі – автору або іншому суб'єкту авторського права.

Передусім, щодо сутності поняття «копірайт». Зокрема, «Новий словник Уебстера» (США, 1993 рік) дає таке його визначення: «Виняткове право на відтворення твору, що надається законом протягом певного періоду автору або його агенту. Копірайт є власністю, яка може передаватися або заповідатися». Слово «копірайт» походить від двох англійських слів: right – право, сору – примірник, копія, репродукція. Простіше кажучи, копірайт – це право на відтворення примірників [3].

Копірайт розглядається як право власності на:

1) літературні, драматичні, музичні твори і твори мистецтва;

2) звукозаписи, фільми, передачі або кабельні програми;

3) друкарське оформлення опублікованих видань.

Англійським законом автором визнається особа, яка створює відповідний твір, а саме:

а) у разі звукозапису або фільму – особа, яка здійснює необхідні приготування для звукозапису або фільму;

б) у разі передачі (мовлення) – особа, що виготовляє цю передачу;

в) у разі кабельної програми – особа, що забезпечує обслуговування кабельної передачі, до якої включена відповідна програма;

г) у разі твору, створеного за допомогою комп'ютера – особа, що вжила необхідні заходи для створення такої роботи;

д) у разі друкарського оформлення опублікованого видання – видавець [3].

Як приклад, можна розглянути правила правової охорони творів в Данії, викладені у Законі № 158 від 31.05.1961 року про авторське право на твори літератури і мистецтва. Цей закон був результатом спільної роботи представників північних держав: Фінляндії, Норвегії, Швеції і Данії, таким чином, ці держави мають ідентичні закони. У порівнянні з більшістю інших країн закони з авторського права північних європейських держав значно коротше, але в них особлива увага звертається на те, щоб у доступній формі піднести основні принципи авторського права. Ці закони містять також положення з охорони прав професійних виконавців, радіопідприємств, виробників фонограм.

Об'єктом правової охорони, згідно з параграфом першим датського закону, є саме твір в його особливому, індивідуальному оформленні, яке йому надав автор. Охорона авторських прав, як відомо, має суворо обмежений територіальний характер і відноситься до категорії виняткових прав. Винятковість авторських прав полягає не тільки в персоніфікації будь-якого з прав, що розглядаються, в ототожненні цього права з його власником, але ще і в тому, що на відміну від відносин звичайної власності, де кредитор з його правами протистоїть конкретний боржник з його обов'язками, власнику авторських прав протистоїть будь-яка особа і все суспільство.

З територіального принципу авторського права виходять:

1) суб'єктивні авторські права на конкретний твір виникають в кожній державі незалежно від того, чи охороняється цей твір в іншій державі;

2) правова охорона творів в одній країні не впливає на його охорону в іншій країні;

3) авторські права, що виникли в різних країнах, незалежні одне від одного;

4) охорона суб'єктивних авторських прав обмежена територією держави, на підставі права якої вони виникли;

5) законодавство кожної країни визначає умови виникнення, обсяги та випадки припинення авторських прав; посилення до права інших держав, у цих державах, як правило, не застосовується.

При наявності суверенної рівності держав подолати територіальний характер авторського права можна, тільки дотримуючись права кожної держави визначати у відповідності з особливостями своєї культури та економіки умови визнання авторських прав на твори іноземних громадян.

Міжнародній політиці відомі три способи, за допомогою яких авторські права, що виникли спочатку в одній державі, отримують визнання в іншій:

- шляхом багатосторонніх угод між державами;
- шляхом двосторонніх угод;
- визнання авторських прав, що виникли спочатку в іншій державі, на основі взаємності.

Міжнародний період охорони авторських прав розпочався з підписання Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів у 1886 році. Тоді ж було утворено Бернський Союз, який в той час складався тільки з десяти держав. Наступні перегляди Бернської конвенції продовжували вдосконалювати міжнародну систему охорони авторського права у світлі постійного технологічного прогресу, який зачіпає авторські та суміжні права. Конвенція переглядалася: в Парижі 04.05.1896 р., Берліні 13.11.1908 р., Берні 20.03.1914 р., Римі 02.06.1928 р., Брюсселі 26.06.1948 р., Стокгольмі 14.07.1967 р. і в Парижі 24.07.1971 р.

Згідно ст.3, Конвенції охорона надається: авторам, які є громадянами однієї з країн Союзу, відносно творів як випущених в світ, так і не випущених в світ; авторам, які не є громадянами однієї з країн Союзу, відносно творів,

випущених в світ вперше в одній з цих країн або одночасно в країні, що не входить до Союзу, і в країні Союзу. Автори, що не є громадянами однієї з країн Союзу, але які мають постійне місце проживання в одній з таких країн, прирівнюються Конвенцією до громадян цієї країни. Таким чином, Конвенція надає вище перерахованим авторам відповідних творів максимальний захист їх прав згідно зі своїми положеннями, які містять досить докладні правила з питань охорони авторських прав [2].

Термін охорони авторських прав за Бернською Конвенцією складає весь час життя автора і 50 років після його смерті. Це, в принципі, мінімальний термін охорони, оскільки, якщо держава-учасник Союзу у відповідності зі своїм внутрішнім законодавством надасть більший термін охорони таких творів, то в цій країні буде застосовуватися такий термін, але при умові, що він не буде більш тривалим, ніж в країні, яка вперше опублікувала твір.

У Бернській Конвенції містяться докладні правила відносно змісту авторських прав. Обсяги прав в основному визначаються згідно із законом країни, де існує вимога про охорону твору. Суб'єкту охорони надається національний режим, тобто ті права, які надаються відповідними законами громадянам даної держави. Крім того, автору надаються права, особливо передбачені Бернською Конвенцією, а саме, наступні немайнові права: автор має право вимагати визнання свого авторства на твір і протидіяти будь-якому спотворенню або іншій зміні цього твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, здатному завдати збитків честі або репутації автора (право авторства) [4].

Другою основною міжнародною угодою є Всесвітня (Женевська) Конвенція про авторське право. Вона була розроблена під егідою ЮНЕСКО і підписана в Женеві 06.09.1952 р. У конвенції бере участь 81 держава, причому її учасниками є ряд країн (зокрема, держав Американського континенту), що не беруть участь в Бернській Конвенції.

Так само як і Бернська Конвенція, Всесвітня виходить з принципу національного режи-

му, але на відміну від першої, цей принцип в ній відіграє меншу роль, оскільки Всесвітня Конвенція містить невелике число матеріально-правових норм, що відсилають до внутрішнього законодавства. За змістом вона носить більш універсальний характер, що робить можливим участь у ній країн з різним законодавством в галузі авторських прав. У Всесвітній Конвенції більш широко представлені держави з різними системами авторського права, хоча більшість учасників Бернської і Всесвітньої конвенцій співпадає.

У конвенції зазначається, що держави – її учасники зобов'язані вжити всіх заходів, необхідних для забезпечення «достатньої та ефективної охорони прав авторів і всіх інших власників авторських прав» [2]. У ній не розкривається зміст авторських прав і не дається вичерпний, замкнений перелік творів, що охороняються. У ст.1 конвенції міститься лише зразковий перелік літературних, наукових і художніх творів. Всесвітня конвенція не має зворотної сили. На дипломатичній конференції (1971 р.) у Парижі Всесвітня конвенція була доповнена правилами, що стосуються використання творів в країнах, що розвиваються (аналогічні зміни були внесені до тексту Бернської Конвенції).

У 1974 році в Брюсселі була підписана конвенція про охорону сигналів, несучих теле- та радіопроекти, що передаються через супутники. Конвенція торкається лише тих форм передач через супутники, які здійснюються за так званим принципом «point to point» (від пункту до пункту) [5]. Міжнародна охорона авторських прав базується в основному на принципах, відображених у ст.27 Декларації ООН про права людини [6].

Слід зазначити, що особливо гостро на даний час стоїть проблема захисту прав інтелектуальної власності в умовах поширення різноманітних порушень авторського права. Порушення права власника авторського права має місце тоді, коли дії, що вимагають дозволу правласника, виконуються іншою особою без такого дозволу чи погодження. Виготовлення екземплярів матеріалів, що охороня-

ються, у комерційних цілях, а також комерційні операції з ними без передбаченого законом дозволу на це, є «піратством».

У зв'язку з особливим значенням права інтелектуальної власності у переважній більшості держав порушення виняткових прав автора розглядаються як кримінальні злочини. Широко визнається, що карні санкції разом зі специфічними цивільно-правовими способами захисту авторських прав являють собою вельми ефективний засіб для забезпечення достатньої і дійової охорони. Тому практично у всіх національних законодавствах передбачене судове переслідування осіб, що порушують права авторів.

Майже всі закони, що передбачають санкції за порушення авторських прав, накладають на винного штраф. Особа, винна у порушенні авторських прав, зазнає покарання у разі здійснення умисної або винної дії. Розмір штрафу в таких випадках залежить від характеру самого порушення. Новітні законодавчі акти в різних країнах схиляються до однакового розміру штрафу. Покарання ж у вигляді позбавлення волі, навпаки, прийнято не скрізь. Там, де воно все ж введене, діє правило, що позбавлення волі можливе тільки у випадках рецидиву. У деяких країнах законодавство передбачає застосування санкцій – штрафу і позбавлення волі – до тих, хто здійснив зазначене правопорушення вперше.

У деяких країнах передбачені також заходи адміністративного характеру, за допомогою яких офіційні особи можуть заборонити ввезення незаконних творів, припинити продаж або їхнє публічне виконання.

Існує багато міжнародних угод, які регулюють правовий захист в сфері права інтелектуальної власності. Дослідження практики зарубіжних країн, міжнародного законодавства у сфері інтелектуальної власності, а також аналіз законодавства України в сфері авторського та суміжних прав дозволяє зробити висновок про те, що відповідна вітчизняна нормативна база потребує значного розвитку і вдосконалення, бо містить прогалини з питань визначення правового статусу авторів

об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема авторів. Правові рішення у вказаній сфері регулювання часто характеризуються застосуванням не апробованих правових моделей. У той же час має місце недостатнє сприймання досвіду інших країн: юридичні конструкції і методи правового регулювання, ефективність застосування яких доведено практикою, часто не знаходять відбиття в українському законодавстві [6].

Перелічені недоліки істотно знижують ефективність правової регламентації відносин, пов'язаних зі створенням та використанням нових технологій, що в кінцевому підсумку негативно впливає на правовий статус вчених, дослідників і в цілому на ситуацію у вітчизняній науці та розробці новітніх технологій, а також у виробництві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мазуйе К. Бернская конвенция об охране литературных и художественных произведений : комментарий / Мазуйе К. – М. : Прогресс, 1982. – 114 с.

2. Бернская конвенция про охорону літературних і художніх творів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_051.

3. Интеллектуальная собственность в Украине: правовые основы и практика : В 4 т. Т. 2. Авторское право и смежные права / [С. А. Довгий, В. С. Дробязко, В. А. Жаров, В. И. Жуков, Т. Г. Захарченко, В. В. Клявлин, П. П. Крайнев, Н. П. Лебедь, В. М. Литвин, Г. И. Миронюк] ; ред.: А. Д. Святоцкий, В. С. Дробязко; Акад. прав. наук Украины. Гос. пат. ведомство Украины. – К. : Ін Юре, 1999. – 476 с.

4. Юлдашев О. Х. Міжнародне приватне право : академічний курс / Юлдашев О. Х. – Київ : К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2004. – 528 с.

5. Всесвітня конвенція про авторське право 1952 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_052.

6. Дроб'язко В. С. Право інтелектуальної власності : навчальний посібник / Дроб'язко В. С. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 512 с.

Шibaєва Л. Л. Деякі особливості міжнародно-правової охорони права інтелектуальної власності / Л. Л. Шibaєва // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 277–282 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_3_51.pdf

Проведено правовий аналіз міжнародно-правового законодавства на предмет захисту права інтелектуальної власності та авторського права. Розглянуто більш розширений захист авторського права відповідно до міжнародних правових норм.

Шibaєва Л.Л. Некоторые особенности международно-правовой охраны права интеллектуальной собственности

Проведен правовой анализ международно-правового законодательства на предмет защиты прав интеллектуальной собственности и авторского права. Рассмотрена расширенная защита авторского права в соответствии с международными правовыми нормами.

Shibaeva L.L. Some Features of International and Legal Protection of Intellectual Property Rights and Copyright

In the article the legal analysis of the international legal legislation for the protection of intellectual property rights and copyright. And consider a more extended copyright protection in accordance with international legal norms, which operate and act on today, and are directly applicable in the legal international practice.